

Mozirska tržanska prisega iz leta 1740 – »usodna« zmotna izpred 90. let v ČZN 1926

Boris Golec*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 930.2:811.163.6"17/18"

Boris Golec: Mozirska tržanska prisega iz leta 1740 – »usodna« zmotna izpred 90. let v ČZN 1926. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 87=52(2016), 1–2, str. 5–19

V Časopisu za zgodovino in narodopisje je France Kotnik leta 1926 objavil kratko besedilo prisega za novosprejete tržane trga Mozirje. Postavil jo je v leto 1740, ker je takšno letnico nosil naslov tržanske knjige (*Bürgerbuch von Prasberg 1740*), na začetku katere je prisega zapisana. Odtlej je »mozirska tržanska prisega« veljala za pomemben primer starejše pisane uradnovalne slovenščine. Toda zadnje raziskave so pokazale, da je prisežni obrazec v resnici nastal šele okoli leta 1820, kar zahteva njegovo jezikovno, pravopisno in kulturnozgodovinsko reinterpretacijo.

Ključne besede: tržanska prisega, Mozirje, zmotna datacija, slovenski jezik

1.01 Original Scientific Article
UDC 930.2:811.163.6"17/18"

Boris Golec: The Mozirje Market Town Oath of Citizenship from 1740 – "the Fateful" Mistake Published 90 Years Ago in ČZN (*Review for History and Ethnology*) 1926. Review for History and Ethnography, Maribor 87=52(2016), 1–2, pp. 5–19

In 1926 France Kotnik published a short text of the oath of citizenship for new inhabitants of Mozirje market town in the *Review of History and Ethnography*. He dated the oath for 1740, for the same year was written in the Mozirje "*Bürgerbuch*" (*Bürgerbuch von Prasberg 1740*), in which the oath was published. Since then the "Mozirje oath of

* Izr. prof. dr. Boris Golec, doktor zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1001 Ljubljana, Slovenija, bgolec@zrc-sazu.si

citizenship” was regarded as an important example of the older written official Slovene language. The recent research has shown that the oath form was actually written around 1820 and this fact requires its linguistic, orthographic and cultural-historical reinterpretation.

Key word: Market Town Oath of Citizenship, Mozirje, false date, Slovene language

Leta 1926 je domoznanec France Kotnik (1882–1955)¹ na straneh te revije objavil slovensko prisego za novosprejete tržane trga Mozirje in njeno nemško različico.² Objavo je pospremil s kratkim komentarjem o nastanku in jezikovnih značilnostih besedila, zagrešil nekaj prepisovalskih spodrseljajev in hudo napako pri dataciji, na katero želim zdaj, po devetdesetih letih, opozoriti na straneh iste revije.

Čeprav bi Kotnik moral opaziti, da so vpisi v knjigi od prvega leta 1740 do leta 1818 sočasnega nastanka in delo iste prepisovalske roke, je prisego postavil v leto 1740; s to letnico je namreč v naslovu datirana rokopisna knjiga (*Bürgerbuch von Prasberg 1740*), ki se začenja z nemško in slovensko tržansko prisego, napisanima na prvi in drugi strani. Prisego, ki je v zgodovino slovenskega jezika prišla kot »mozirska tržanska prisega iz leta 1740«, so začeli kmalu ponatiskovati oziroma ponovno objavljati po izvirniku,³ šele leta 1968 pa se je jezikoslovec Jakob Rigler na osnovi Kotnikove objave dotaknil jezikovnih in pravopisnih značilnosti besedila.⁴ Odtlej je bila prisega deležna omemb v pregledih zapisanih primerov uradne slovenščine (Koruza, 1973)⁵ in slovenskih priseg (Košir, 1992).⁶ Ker je mozirska tržanska knjiga dolgo veljala za izgubljeno, se je bilo mogoče opirati zgolj na Kotnikovo objavo in datacijo v leto 1740. Po ponovni najdbi knjige je Osrednja knjižnica Mozirje leta 2004 izdala njen faksimile.⁷ V posebni knjižici s spremno besedo Aleksandra Vi-

¹ O Kotniku gl. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi295461/>

² Kotnik, *Mozirska tržanska prisega*, str. 133–137.

³ Isto leto, morda še pred izidom Kotnikove razprave, je bila natisnjena v celjskem časniku *Nova doba* (7. septembra 1926) v podlistku *Kronika trga Mozirje* avtorja Žige Lajákova-Mozirskega. Ta ob objavi, v kateri je več napak, ni navedel ne vira ne časa nastanka prisega (Lajákov-Mozirski, *Kronika trga Mozirje*, str. 1). Besedilo slovenske prisega je v monografiji *Savinjska dolina* (1930) objavil tudi Rajko Vrečer (Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 101–102), ki sicer v opombi navaja Kotnikovo objavo. Toda nekaj razlik med transkripcijama in Vrečerjevi podatki iz knjige tržanov, ki jih Kotnik nima, kažejo, da je Vrečerjeva objava nastala najverjetneje neodvisno od Kotnikove. Njegova datacija prisega v leto 1790 je sicer znatno bliže dejanskemu času nastanka, a gre skoraj gotovo zgolj za tipkovno pomoto (1790 namesto Kotnikove datacije 1740).

⁴ Rigler, *Jezikovnokulturna orientacija*, str. 669.

⁵ Koruza, *O zapisanih primerih*, str. 246.

⁶ Košir, *Prisege v slovenščini*, str. 6.

⁷ Videčnik (ur.), *Bürger Buch von Prasberg 1740*.

dečnika je objavljen faksimile prisege in ponatis Kotnikove objave iz leta 1926 z vsemi prepisovalskimi spodrslijaji vred, prisežno besedilo z nekaj napakami pa tudi v sodobni slovenščini.⁸ Na napake, od katerih je najhujša veliko prezgodnja datacija prisežnega besedila, sem opozoril leta 2011 v svoji elektronski monografiji o trških prisežnih besedilih v slovenščini,⁹ ob 90-letnici nastanka zmote pa kaže problem ponovno osvetliti tam, kjer je njegov izvor.

Spremna beseda k faksimilu iz leta 2004 se časa nastanka prisege ne dotakne. Poglejmo, kaj jo neizpodbitno postavlja v precej mlajši čas in kako bi bilo njen veliko poznejši nastanek mogoče ugotoviti že veliko prej, še preden je letnica 1740 zagledala luč sveta in se nato vztrajno ponavljala dolga desetletja.

»Mozirska knjiga tržanov« je bila prvotno shranjena v trškem arhivu, ki je ob nastanku modernih občin 1849/50 postal del arhiva (trške) občine Mozirje.¹⁰ Župan Matija Goričar in učitelj Franc Vajd sta nanjo in na trški arhiv opozorila narodopisca in literarnega zgodovinarja Franceta Kotnika, ki je prisego leta 1926 objavil. V objavi je tudi navedel, da sta trški arhiv tedaj urejala učitelj Vajd in (Žiga) Leykauf-Mozirski.¹¹ Po drugi svetovni vojni mozirska občina za staro trško in občinsko gradivo ni kazala zanimanja in marsikaj se je znašlo na podstrešju kaplanije. Za knjigo tržanov ni bilo nobenega sledu do srede osemdesetih let 20. stoletja, ko jo je vdova predvojnega in povojnega občinskega uradnika Peternelja izročila Aleksandru Videčniku, snovalcu zgornjesavinjskega arhiva. Peternelj naj bi knjigo rešil pred otroki, ki so se z njo igrali. V slabem stanju jo je skupaj z Videčnikovo zbirko leta 1989 prevzel Zgodovinski arhiv Celje in jo dal leta 1993 restavrirati.¹²

Rokopisna knjiga je dobila sedanjost zunanjost podobo že na začetku, okoli leta 1820. Vezana je v polusnje, platnice so opremljene z zlatotiskom, na platnicah je naslov »Bürger Buch von Prasberg 1740«. Marmorirane platnice merijo 24 × 38 cm, hrbet 1,5 cm, 36 listov pa 23,5 × 37,5 cm. Vsi listi so enaki, brez vodnega znaka in paginacije, popisanih je vseh 72 strani. Slovenska prisega je napisana na drugi, nepaginirani strani in sledi neposredno nemški različici prisege s prve strani knjige.

⁸ Videčnik (ur.), *Knjiga tržanov Mozirja 1740*, str. 11, 12.

⁹ Golec, *Slovenska prisežna besedila*, s. p., MOZIRJE (MOZ-1).

¹⁰ Materialni dokaz, da je bila knjiga po koncu prve svetovne vojne še v občinskem uradu, predstavlja zadnji vpis, verzi Žige Laykaufa Lajákova Mozirskega z datumom 31. december 1919, s katerimi končuje kroniko medvojnih in povojnih dogodkov.

¹¹ Kotnik, *Mozirska tržanska prisega*, str. 137, op. 1.

¹² Telefonski pogovor z Aleksandrom Videčnikom, Mozirje, 23. septembra 2009. – O prevzemu knjige v Zgodovinski arhiv Celje in restavriranju: ZAC, zapisnik primopredaje št. 05-125/1-89; podatek o restavriranju je v knjigi. Žig z napisom »Kulturna skupnost Mozirje Arhivska zbirka« na prvi strani knjige je iz srede osemdesetih let. Sedanje hranišče: ZAC, ZAC 510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981, št. 4, Bürger Buch von Prasberg 1740 [Trška knjiga Mozirja 1740–1919].

Transkripcija in transliteracija besedila

Transkripcija	Transliteracija
Purgerska Perféga Jeft N. N. perfeshem h' Bogu ! de jeft bodem temo Tergo v'fo Sveftobo Skasov, tedej ne le Samu temo naprej poštauleno¹³ Goľpodu Richterjo, al Naméřtniko, ampak tudi temo Magiftrato vľellej to řpodobno Pokorsh¹⁴ no Skasél; ino tudi vľe, kar je k pravimu poterdejnu, ino h' dershejnu téh tershkih Praviz ino Frejeřti potrebnú al h'pridu, bom řturil, al dopernéřel, nekol pa taiste sanizhovu al zel taiftim kaj Super delel. Tudi jeft obľubim, Se vľellej toku, koker Se enimo salmo sraun tudi perféřshemo Purgerjo Spodobi, sadershati, ino tudi v'ľellej, kader je le mogozhe, Se puřtit nuzat, tedej te mene dane Povele Svéřtu dopolniti, koker gvifhnu Meni Bog pomaga Amen.	Purgerska persega Jest, N. N., perseřem h Bogu, de jest bodem temo trgo vso zvestobo skazov, tedej ne le samu temo naprej postaulen(m)o gospodu rihterjo al nameřtniko, ampak tudi temo magistrato vselej to řpodobno pokorřno skazel, ino tudi vse, kar je k pravimo potrdejnu ino h drřejnu teh trřških pravic ino frejeřti¹⁵ potrebnú al h pridú, bom sturil al dopernesel, nekol pa taiste zaniřovu al cel taistim kaj zuper delel. Tudi jest obľubim se vselej toku, koker se enimo zalmo zraven tudi perseře(n)mo purgerjo spodobí zadržati, ino tudi vselej, kader je le mogoče, se pustit nucat, tedej te mene dane povele zvestu dopolniti, koker gvířnu meni Bog pomaga. Amen.

Besedilo je službeni prisežni obrazec za novosprejete trřžane s slovenskim naslovom »Purgerska persega« in s kratko vsebino. Priseřnik priseře Bogu, da bo zvest trgu, pokoren trřškemu sodniku, njegovemu nameřtniku in trřškemu magistratu ter da bo spořtoval trřške pravice. Obľublja tudi, da bo vselej ravnal, kot se spodobí za zapriseřenega trřžana, se dal na razpolago in izpolnjeval ukaze.

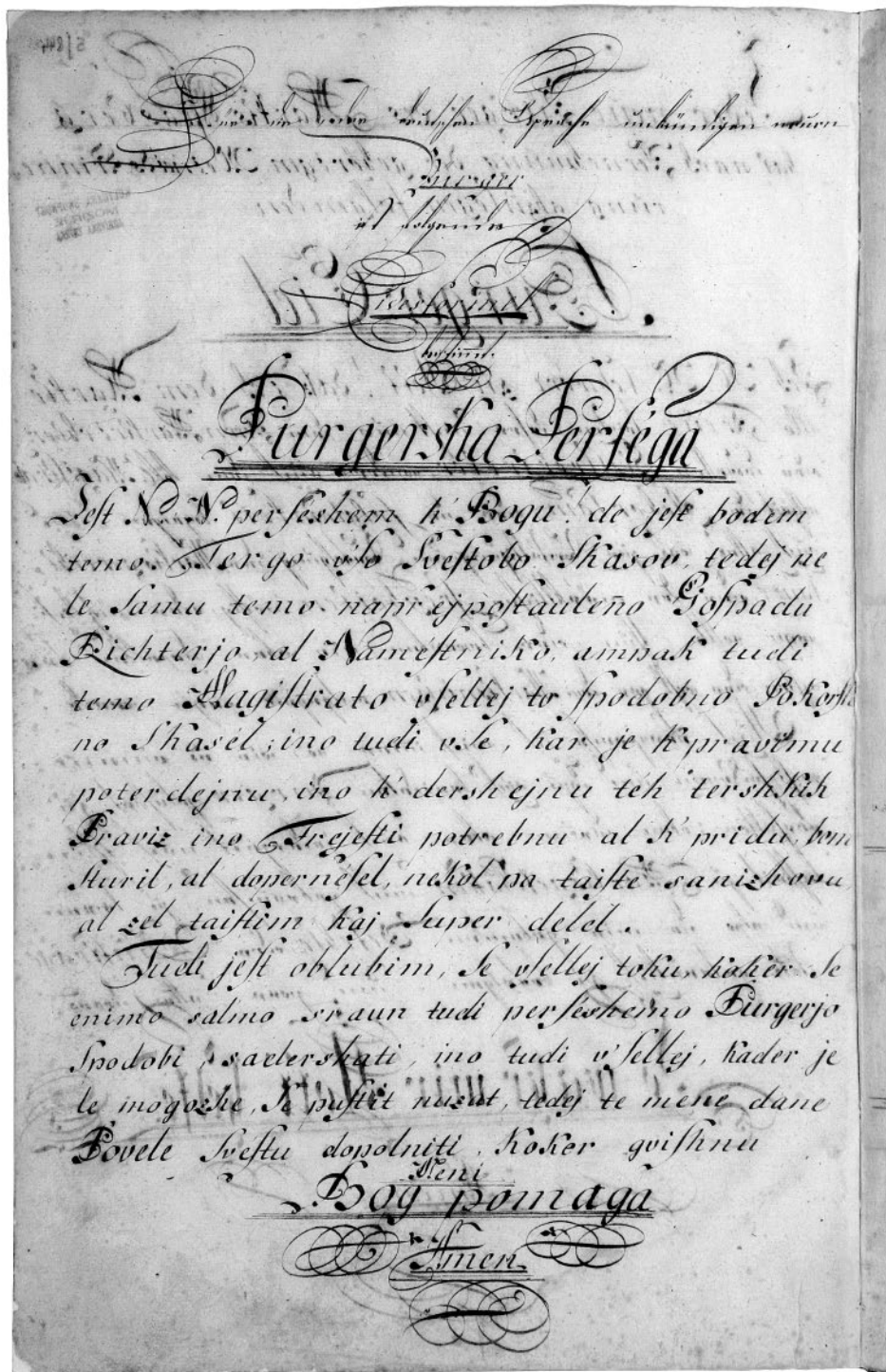
Prisega je, kot je ugotavljal že Kotnik, dobeseđni prevod nemřke prisege s prejšnje strani knjige,¹⁶ vendar opazimo nekaj razlik. Prevajalec je nemřke formulacije večkrat poenostavil in pri tem enkrat spremenil tudi pomen. Tako je za »dem löbl.[ichen] Magiftrate« uporabil v slovenskem besedilu samo samostalnik magistrat brez pridevnika: »temo Magiftrato« v nadaljevanju istega stavka pa za »den Gehorřam, oder die Folgřsamkeit bezeigen«, preprosto: »to řpodobno Pokorřshno Skasél«. Pridevnik *taiste* (»taiftim kaj Super«) se v slovenski različici nanařa na trřške pravice in svobořčine, v nemřkem izvirniku pa je navedeno »dem Markts'nutzen entgegen«, kar je tudi vsebinsko drugače. Majhna pomenska razlika je še pri prevodu »ino tudi v'ľellej« za »eben darum

¹³ Nad *n* je po dolžini črke črtica, ki pomeni podvojitev znaka in bi lahko predstavljala manjkajočo črko *m*.

¹⁴ Morda zabrisan znak za deljenje besed.

¹⁵ Lahko tudi: *frajesti*.

¹⁶ Kotnik, Mozirska trřžanska prisega, str. 134.

Slika 1: Mozirska tržanska prisega

aber auch immer«. V zadnjem stavku je prevajalec za nemško »nach Thunlichkeit« poiskal opisni prevod »kader je le mogozhe« in se v nadaljevanju zatekel kar k dvema poenostavitvama. Odpadla so trška opravila oziroma dela v korist trga (»zu Markt's geschäften mich gebrauchen zu laffen«), ki jih je nadomestila krajša in s tem pomensko manj jasna formulacija: »Se puftit nuzat«. Prav tako je reducirano – brez ustreznice za *ukaz* in prislova *vedno* – izvirno »Befehle oder Aufträge ftets getreulich zu befolgen«, prevedeno kot »Povele Svétu dopolniti«. Na drugi strani je v slovenskem besedilu z deležnikom *naprej postavljen* razširjena oznaka za trškega sodnika: »temo naprej poftauleno Gospodu Richterjo«, kar se v nemškem izvirniku glasi zgolj: »dem Herrn Marktrichter«. Duhu slovenščine je prevajalec prilagodil prvi stavek, ko je pomožni glagol »werde« prestavil s konca zelo dolgega stavka takoj za osebni zaimек: »jeft bodem«.

Glavno vprašanje naše obravnave je torej čas nastanka prisege in z njim povezane okoliščine. Besedilo je okoli leta 1820 napisal mozirski trški sindik Franc Ksaverij Hofbauer (roj. ok. 1766/67 neznano kje, † 1822, Mozirje). Njegovo pisavo razkrivajo dokumenti trškega arhiva, ki jih je sam podpisoval od začetka leta 1797 do konca leta 1821.¹⁷ Ker so v knjigi tržanov vsi vpisi, datirani od 16. februarja 1740 do 11. avgusta 1818, nastali sočasno in so delo iste prepisovalske roke, je spodnja meja nastanka knjige in slovenske prisege poletje 1818, zgornja pa malo pred Hofbauerjevo smrtjo 9. februarja 1822.¹⁸ Knjiga je bila sprva namenjena samo vpisovanju imen novih trških, pozneje magistratnih svétnikov¹⁹ in novosprejetih tržanov. Različicama tržanske prisege v nemškem in slovenskem jeziku od 3. do 7. strani v nemščini kronološko sledijo potrditve svétnikov od 16. februarja 1740 do 11. avgusta 1818 in nato do 11. strani v istem časovnem razponu imena novosprejetih tržanov. Po Hofbauerjevi smrti je knjiga za četrto stoletja obmirovala, saj je naslednji trški sindiki niso vodili v skladu z njenim namenom. Od leta 1847 dalje so vanjo vpisovali tudi druge vsebine.²⁰

¹⁷ Npr. ZAC, ZAC 547, Trg Mozirje, šk. 19, št. 42, 7. 1. 1797; šk. 19, 30. 11. 1821.

¹⁸ NŠAM, Matične knjige, Mozirje, M 1786–1830, pag. 125.

¹⁹ Na 3. strani sta v naslovu navedena oba naziva – trški in magistratni svétnik, zadnji kot novejši (nun): »Aufnahme der Bürger zu sogenannten Ratsherrn nun Magistrats-Räthen«.

²⁰ Vsebina knjige se spremeni z naslednjim zapisom z dne 10. decembra 1847, ki govori o izvolitvi (zadnjega) trškega sodnika. Med letoma 1850 in 1867 so vanjo vpisovali rezultate občinskih volitev (od drugih volitev leta 1861 dalje v slovenskem jeziku), leta 1896 je svojo dolgoletno občinsko službo ovekovečil tajnik Jože Pirš, leta 1894 je v knjigo zapisal poslovilne verze dotedanji mozirski kaplan, pesnik Anton Aškerc, sicer pa glavnino knjige zapolnjujeta kroniki domačina Žige Laykaufa Mozirskega, prva za obdobje 1874–1900 in druga za čas prve svetovne vojne; drugo je pisal po naročilu občinskega zastopa in sklenil zadnji dan leta 1919.

Ni znano, kdo ali kaj je trškega sindika Franca Ksaverija Hofbauerja navedlo, da je okoli leta 1820 začel pisati »zlato knjigo tržanov«, kakor tudi ne, ali je pred to knjigo obstajala že katera ali pa je Hofbauer podatke o trških svétnikih in novosprejetih tržanih prepisal iz drugih predlog. Nemški in slovenski prisežni obrazec za tržane bi bila prav tako lahko starejšega nastanka, vendar njuni predlogi nista mogla nastati prej kot konec 18. stoletja, ko so tudi v Mozirju začeli uporabljati pojem magistrat, ki ga omenjata obe prisežni besedili. Prvič ga je v trški protokol zapisal Hofbauer 18. maja 1792,²¹ sicer pa je bilo v tem času še običajno (samo)naslavljanje »sodnik in svet« (*Richter und Rath*), ki ga je pojem magistrat izrinil šele v predmarčni dobi.²² Nekaj manjših vsebinskih razlik med nemškim izvirnikom in slovenskim prevodom prisege, večinoma poenostavitve v slovenskem besedilu, ne pripomore k ugotavljanju točnejše datacije nastanka. Da je slovensko besedilo prepis, četudi morda šele hkrati s knjigo nastalega prevoda, pričata dva prepisovalska spodrsaljaja: *poftauleno* namesto *poftaulen(i)mo* in *perféshemo* za *perféshen(i)mo*.²³

Nikakršnega dvoma sicer ni, da so mozirski tržani stoletja prisegali v slovenščini, a se morebitni zapisi prisežnega obrazca niso ohranili, tako kot niso ohranjeni zapisi obrazca v nemškem jeziku. Kotnik je na podlagi analize primkov v knjigi navedenih trških svétnikov in tržanov iz let 1740 in 1744 ugotovil le dva nemška priimka in sklenil, kako je »umljivo, da je bila v Mozirju slovenska tržanska prisega potrebna«, »ker niso vsi tržani znali in razumeli nemškega jezika«. Prepričan, da je mozirska tržanska prisega iz istega časa kot prisega iz Središča ob Dravi (1730–40), je trga primerjal v luči poznejše dobe: »Središče – Mozirje! Oba slovenska trga sta imela v času našega narodnega preporoda važno vlogo.«²⁴ Dejansko je mozirski slovenski prisežni obrazec približno 80 let mlajši in sodi v čas močno razširjenega znanja nemščine ter njene vsesplošne modnosti med ljudmi s slovensko materinščino. Ne preseneča, da je v knjigi tržanov najprej naveden nemški izvirnik, slovenski prevod pa je izrecno namenjen tistim novim tržanom, ki nemščine ne obvladajo: »»Für die, der deutschen Sprache unkündigen neuen Bürger ist folgende Eidesformel bestimmt.«

²¹ StLA, Praßberg Markt, K 2, H 23, Gerichtsprotokoll 1693–1799, pag. 245. V istem zapisu so trški svétniki imenovani še po starem »Raths Männer«. Z uvedbo pojma magistrat je povezana dvojna oznaka za svétnika: »der Neue Rathsmann, oder Magistrats=Rath«, navedena v opisu meja mozirskega trškega pomirja iz leta 1801 (prav tam, K 2, H 19, 24. 5. 1801).

²² Prim. prav tam, K 2, H 18; K 2, H 23.

²³ Prim. Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 669.

²⁴ Kotnik, Mozirska tržanska prisega, str. 136.

Slika 2: Mozirje po Stari Kaiserjevi Suiti 1824–1833
(Kaiser, *Litografirane podobe*, sl. 32)

Tudi če je predloga prisežnega obrazca v nemščini in slovenščini nastala že konec 18. stoletja, obstaja le majhna možnost, da njun avtor ne bi bil Franc Ksaverij Hofbauer, ki ju je okoli leta 1820 zapisal v »zlato knjigo tržanov«. Kotnik je sklepal, da je prevod nemške prisege delo domačina, »ki je deloma poznal takratno knjižno slovenščino, a tudi domače narečje«. ²⁵ Izkazalo se je, da je imel v znatni meri prav. Hofbauer se je kot učitelj srečeval s pisano slovenščino, za domačina pa je veljal s pridržkom. V Mozirju se sicer ni rodil, a je v trgu živel od najstniških let, ob zapisu oziroma prepisu prisege že blizu štiri desetletja. Od kod se je njegova družina priselila v Mozirje, doslej ni bilo mogoče ugotoviti. Frančevega očeta Frančiška Pavelskega Hofbauerja (*Hoffpauer*) srečamo prvič leta 1782, ko je postal mozirski tržan in je ob tem dejanju v trškem protokolu označen kot gozdarski mojster, ²⁶ nekaj mesecev pozneje pa se je tu kot vdovec oženil z domačinko. ²⁷ Dve leti zatem je v Mozirju prvič izpričan tudi sin Franc Ksaverij iz prvega zakona, in sicer kot krstni boter otroku iz trga, ²⁸ tedaj star okoli 16 let. Ko se je 28. januarja 1787 oženil

²⁵ Prav tam, str. 134.

²⁶ StLA, Praftberg Markt, K 2, H 23, Gerichtsprotokoll 1693–1799, pag. 198, 23. 4. 1782.

²⁷ NŠAM, Matične knjige, Mozirje, P 1769–1785, s. p., 26. 8. 1782. – Smrt njegove prve žene ni vpisana v mozirsko mrliško matico, ki se po 23-letni vrzeli v vrsti mrliških knjig začne 20. januarja 1781 (prav tam, M 1781–1785).

²⁸ Prav tam, R 1769–1785, pag. 287, 6. 3. 1784.

z domačinko Marjeto Klančnik, naj bi mu bilo 20 let, nevesti pa leto manj.²⁹ Franc Ksaverij Hofbauer se je potemtakem rodil neznano kje leta 1766 ali 1767.³⁰ V zakonu z Marjeto se mu je med letoma 1788 in 1807 rodilo osem otrok.³¹ Po mozirski šolski kroniki naj bi leta 1787, torej v letu svoje poroke, začel poučevati v svoji hiši kot prvi mozirski učitelj in to ostal do smrti leta 1822. Hkrati je opravljal še službo organista in mežnarja, sicer pa je ostal v spominu kot zelo dober učitelj, saj je bila njegova šola imenovana za zgledno in on sam za zglednega učitelja.³² Ohranjen je tudi zvezek lepopisnih vaj njegovih učencev iz leta 1795, med katerimi je ena dvojezična vaja v nemškem in slovenskem jeziku.³³

V mozirskih župnijskih maticah je Hofbauer izmenjaje se naveden kot učitelj (*Lehrer*) – prvič leta 1789 in zadnjič 1820 – in organist; pri tem je eden redkih, ki se je v matico večinoma podpisoval sam.³⁴ Nekajkrat je označen še kot tržan (*Bürger*), največkrat v rubriki Stan,³⁵ nikoli pa ni v maticah navedena njegova funkcija pri trški upravi. Med tržane je bil sprejet skupaj s šestimi drugimi kandidati 30. junija 1790.³⁶ O njegovi hkratni dolgoletni uradniški službi pričajo številni dokumenti mozirskega trga. V vlogi trškega sindika se prvič pojavi 11. maja 1789,³⁷ njegova pisava pa je v trškem protokolu izpričana od 23. maja istega leta,³⁸ potem ko je vpis z dne 20. avgusta 1788 še delo njegovega predhodnika.³⁹ Sredi leta 1792 se je mestu trškega pisarja odpovedal, in to ne prvič, a ga je tržanom uspelo zadržati z zajamčeno letno plačo.⁴⁰

²⁹ Prav tam, P 1769–1785, s. p., 28. 1. 1787.

³⁰ Ob smrti 9. februarja 1822 mu manj zanesljiva mrliška matica (podatke so dali člani njegove družine) prisoja dve do tri leta manj – 53 let (NŠAM, Matične knjige, Mozirje, M 1786–1830, pag. 125). – Ženina starost 19 let, navedena ob poroki, je ustrezna; Marjeta Klančnik je bila namreč krščena 8. junija 1767 v Mozirju kot hči »gospoda« Andreja Klančnika in njegove žene Elizabete (prav tam, R 1754–1768, s. p.).

³¹ NŠAM, Matične knjige, Mozirje, R 1786–1804, pag. 26, 54, 82, 105, 119, 133; R 1804–1848, str. 5, 13.

³² SŠM, Dokumentacijska zbirka, šolska mapa osnovne šole Mozirje, št. 1, Oris zgodovine in razvoja šole v Mozirju. – Po istem viru je ustanovna letnica mozirske šole sicer 1783. – Janko Orožen navaja isto ustanovno letnico šole kot trivialke; prvi učitelji naj bi bili duhovniki, leta 1787 pa je šola dobila prvega posvetnega učitelja (Orožen, Preteklost Savinjske doline, str. 406).

³³ SŠM, sign. 506, lepopisni zvezek Probeschriften Praßberg/Mozirje. Prim. Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 238, 241 (faksimile dvojezične vaje).

³⁴ NŠAM, Matične knjige, Mozirje, R 1786–1804, pag. 35, 48, 103, 119, 126; R 1804–1848, pag. 6, 17, 21, 49.

³⁵ Prav tam, R 1786–1804, pag. 48, 119, 126.

³⁶ StLA, Praßberg Markt, K 2, H 23, Gerichtsprotokoll 1693–1799, pag. 232.

³⁷ Prav tam, K 2, H 19, StLA, Nachlässe, Augenschein, 11. 5. 1789.

³⁸ Prav tam, K 2, H 23, Gerichtsprotokoll 1693–1799, pag. 220.

³⁹ Prav tam, pag. 219.

⁴⁰ Prav tam, pag. 245, 18. 5. 1792.

Do konca stoletja je v trških dokumentih največkrat imenovan trški uradnik (*Marktbeamter*)⁴¹ in nato od leta 1801 praviloma podpisan kot sindik (*Synd., Syndiker*), zadnjič 30. novembra 1821. Neka magistratna zakupna pogodba razkriva Hofbauerjevo pisavo še 18. januarja 1822, tri tedne pred njegovo smrtjo.⁴² Preminil je 9. februarja za »kostno gnilobo«, ki ji je sledilo hiranje, po mrliški matici star 53 let.⁴³

Posebnost mozirske tržanske prisega, ki je ob zmotnem podatku, da je nastala še v prvi polovici 18. stoletja, najbolj vznemirjala, so bile njene pravo-pisne značilnosti. Danes jih je ob pravilni dataciji mogoče videti in presojati v drugi luči.

Besedje, besedne zveze in skladnja kažejo, da gre za prevajanje pisarniške nemščine v slovenščino, ki je v osnovi dobesedno, a je zapisovalec Hofbauer besedilo nekoliko prilagodil duhu slovenščine. Jezikovne poteze je Kotnik v komentarju k objavi prisega (1926) strnil v sklep: »Pisal jo je domačin, ki je deloma poznal takratno knjižno slovenščino, a tudi domače narečje, kar najbolj izpričuje beseda zal v pomenu *rechtschaffen*, ki se še danes v Mozirju rabi in pa glag. oblika zaničóvu (zaničóvav-zaničeval), savinjsko-koroški lokalizem. Tudi dativi sing. o sklanjatve, ki se končujejo na o, govore deloma za to.« Pomen besede zal, ustreznice za *rechtschaffen* v nemški prisegi, je Kotnik podkrepil s Pleteršnikom in razložil kot: »Beseda se rabi v pomenu dober, priden, gotmütig še sedaj v Mozirju.«⁴⁴ Rigler je po Kotniku povzel, da nekateri lokalizmi kažejo na pisca domačina, a se vidi, da je skušal pisati v knjižni slovenščini. »Celo *l* je pisal za *l* (*skazél, fturil, dopolniti ...*) in le dvakrat mu je ušel govorjeni *u*. Vzpostaviti je hotel tudi vokale, ki so se asimilirali *l*-u, kar se mu ni vedno posrečilo. Tako je za govorjeno *skazou* (kar je enkrat tudi zapisal: Skasov) napisal Skasél (enako delel).«⁴⁵ Prihodnjik s končnico *-l* res kaže na prevajalčevo posnemanje knjižne norme, ki jo je zelo verjetno zaznati še v nekaterih oblikah: *samu, koker, potrebnu, zuper, zvestu*. Ugotovitev ima danes precej drugačen pomen kot za Riglerja, ki se je zanašal na Kotnikovo veliko prezgodnjo datacijo 1740 in ni mogel vedeti, da je bil pisec izkušen učitelj, prisega pa šele iz 19. stoletja. Tako je zaradi dveh prepisovalskih napak –

⁴¹ ZAC 547, Trg Mozirje, šk. 19, št. 42, 7. 1. 1797. – Pred tem je ohranjenih malo trških dokumentov. Fragmentarno ohranjenega zapuščinskega inventarja z datumom 29. december 1791 (prav tam, št. 34) verjetno še ni napisala njegova roka.

⁴² ZAC, ZAC 547, Trg Mozirje, šk. 19, 28. 8. 1797, 20. 4. 1798, 12. 5. 1798, 15. 8. 1801, 31. 1. 1812, 20. 2. 1812, 8. 6. 1815, 6. 7. 1816, 27. 8. 1816, 24. 10. 1817, 2. 11. 1817, 27. 5. 1818, 14. 11. 1818, 4. 12. 1818, 7. 3. 1821, 27. 3. 1821, 15. 6. 1821, 29. 6. 1821, 30. 11. 1821; šk. 18, 4. 3. 1805, 29. 4. 1811, 18. 1. 1822; šk. 27, 17. 1. 1797, 13. 2. 1798, 8. 11. 1803, 26. 5. 1805.

⁴³ NŠAM, Matične knjige, Mozirje, M 1786–1830, str. 125.

⁴⁴ Kotnik, Mozirska tržanska prisega, str. 134.

⁴⁵ Rigler, Jezikovnokulturna orientacija, str. 669.

poftauleno in *perfěshemo* (pred končnim -o je odpadel -m oziroma -n pred -mo) – zapisal, da »bi celo kazali, da tisti, ki je pisal ta zapisnik, ni posebno dobro obvladal slovenščine in da je morda bral -nm- v suponiranem *poftauleno* kot -nn-, a zapisal le -n-, in -nim- v *perfeshenimo* kot -mm-, a zapisal spet le enojen m.« Nazadnje je le dal prednost verjetnosti, da gre za navadni napaki.⁴⁶

Glede na učiteljski poklic zapisovalca Franca Ksaverija Hofbauerja in pozni nastanek besedila ne preseneča pravilnost slovenskega pravopisa. Po Riglerju je prisego napisal »v dosledni bohoričici, le beseda *Richter* je pisana po nemškem načinu.«⁴⁷ Pravopisno je besedilo res zelo korektno, zlasti pisanje šumevcev, manj sičnikov. Šumevec [č] je obakrat zapisan kot bohoričični *zh*, [ž] vedno kot *sh* (štirikrat), zatakne pa se pri [š], ki je le enkrat v skladu z bohoričico zapisan kot *fh* (*gvifhnu*), dvakrat pa enako kot [ž]: *Pokorshno, tershkih*. Hofbauer je imel tako kot pri [š] in [ž] nekaj težav z razlikovalnim zapisovanjem sičnikov [s] in [z]. Dolgi *f* ima vedno glasovno vrednost [s], *s* pa poleg vrednosti zvenečega [z] (9-krat) tudi nezvenečega [s] (7-krat), a vedno le na začetku besede in pisano z veliko začetnico: *Skasov, Samu, Skasél, Se* (trikrat), *Spodobi*. Dvakrat ima grafem *s* v isti besedi različni glasovni vrednosti [s] in [z]: *Skasov, Skasél*. Za fonem [c] je vsakokrat, skupaj trikrat, uporabljen grafem *z*. Poleg pisanja *ch* za [h] v adaptiranem nemškem izrazu *rihter* (*Richterjo*) gre opozoriti še na podvojeni *l* v besedi vselej (*vfellej*), ki je zapisan trikrat in morda kaže na zgornjesavinjski narečni [ʎ].

Z odkritjem, da mozirska tržanska prisega ni nastala že leta 1740 – Rigler je dopuščal celo možnost, da je še starejša⁴⁸ –, temveč šele okoli leta 1820, pa tudi njena morebitna predloga ne seže globlje kakor v konec 18. stoletja, je besedilo izgubilo velik del pomena, ki so mu ga pripisovali. Zanimivo je sicer s kulturnozgodovinskega vidika kot dokaz, da so novosprejeti tržani v tem zgornjesavinjskem trgu prisegali po slovenskem prevodu trške prisege. Ni dvoma, da je bila takšna praksa zgodnejša, a zaradi slabe ohranjenosti trškega arhiva ni dokumentirana. Skladno s časom zapisa ne preseneča, da je slovenska različica prisežnega obrazca navedena v knjigi tržanov na drugem mestu, za nemško, in ne obratno, samo ugibati pa je mogoče, koliko in kateri tržani so se pri sprejemu v skupnost tržanov odločali za prisego v slovenščini. Trg Mozirje je sicer v dobi narodne prebuje veljal za izrazito narodno zavednega,⁴⁹

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Orožen, Preteklost Savinjske doline, str. 409. – Med vsemi trškimi občinami Savinjske doline je mozirska prva uvedla slovensko uradovanje, in sicer že leta 1866 (Vrečer, *Savinjska dolina*, str. 102). – Ob prvem ugotavljanju občevalnega jezika pri ljudskih štetjih leta 1880 je prav vseh 566 Mozirjanov uporabljalo slovenščino (*Special-Orts-Repertorium*, str. 34).

kar pa še ne pomeni, da so Mozirjani v predmarčni dobi zavestno posegali po slovenskem prisežnem obrazcu in ne morda iz prestižnih razlogov raje po nemškem. Obe različici obrazca sta ostali v rabi vsaj do leta 1850, torej najmanj 28 let, ko so razpustili trški magistrat in je nastala občina z izvoljenim županom in občinskim odborom.⁵⁰ Ni izključeno, da so slovensko različico (in morda tudi nemško) po tem času uporabili kot predlogo za novi slovenski prisežni obrazec, ali da so nekaj časa prisegali še po starem, tako da so izpustili izraze rihtar, namestnik in magistrat, ki so z upravno-politično reformo izginili, izraz purger pa sčasoma nadomestili s tržanom. Institucija tržana je namreč obstala še globoko v drugo polovico 19. stoletja, nemara vse do prve Jugoslavije.⁵¹

VIRI IN LITERATURA

Viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM):

Matične knjige, Mozirje: R 1754–1768, R 1769–1785, R 1786–1804, R 1804–1848, P 1769–1785, M 1781–1785, M 1786–1830.

Slovenski šolski muzej (SŠM):

Dokumentacijska zbirka, šolska mapa osnovne šole Mozirje, št. 1, sign. 506.

Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA):

Praßberg Markt: K 2.

Zgodovinski arhiv Celje (ZAC):

ZAC 547, Trg Mozirje: šk. 19, 27.

ZAC 510, Zbirka Videčnik Aleksander 1696–1981: št. 4.

ZAC, zapisnik primopredaje št. 05-125/1-89.

⁵⁰ Zapis o prvih volitvah 24. avgusta 1850 je na 12. strani knjige tržanov (prim. slovenski prevod v: Videčnik, *Knjiga tržanov Mozirja 1740*, str. 17–18).

⁵¹ Zanesljivo je živel leta 1876, ko je mozirski občinski odbor sprejel za tržana takratnega tajnika »glavne in trške občine Mozirje«. Zapis o tem je na 16. strani knjige tržanov.

Literatura

Boris Golec, *Slovenska prisežna besedila trških skupnosti in neagrarnih poklicnih skupin do konca predmarčne dobe* [Elektronski vir]. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2011. <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege2/index-sl.html>.

Joseph Franz Kaiser, *Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev*. Zbrala: Ivan Stopar, Primož Premzl (vzporedni naslov: *Stara Kaiserjeva suita 1824–1833 s faksimilom četrte izdaje zemljevidov Celjskega in Mariborskega okrožja*). Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 1999.

Jože Koruza, O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jezik in slovstvo* XVIII (1972/73), str. 193–200, 244–254.

Matevž Košir, Prisega v slovenščini. *Arhivi* 15(1992), str. 6–11.

Fr.[ance] Kotnik, Mozirska tržanska prisega iz l. 1740. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), str. 133–137.

Žiga Lajákov-Mozirski, Kronika trga Mozirje od najstarejših dob do zadnjega časa. *Nova doba* (Celje) VIII, št. 93/21. 8. 1926 – št. 119/23. 10. 1926.

Janko Orožen, Preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni. *Savinjski zbornik* 1965. Celje: Pripravljalni odbor za proslavo dvajsetletnice osvoboditve in proglasitve trga Žalec za mesto, 1965.

Jakob Rigler, Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih. V: Vrbnjak, Viktor (ur.): *Svet med Muro in Dravo. Ob stoletnici 1. slovenskega tabora v Ljutomeru 1868–1968*. Maribor: Obzorja, 1968, str. 661–681.

Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. I. del (Od naselitve do 1805)*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.

Special-Orts-Repertorium von Steiermark. Wien: K. k. Statistische Central-Commission, 1883.

Aleksander Videčnik (ur.), *Bürger Buch von Prasberg 1740*. Mozirje: Osrednja knjižnica, 2004.

Aleksander Videčnik (ur.), *Knjiga tržanov Mozirja 1740* (Bürger Buch von Prassberg 1740). Mozirje: Osrednja knjižnica, 2004.

Rajko Vrečer, *Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki*. Žalec: Samozaložba, 1930.

Elektronski vir

<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi295461/>

THE MOZIRJE MARKET TOWN OATH OF CITIZENSHIP FROM 1740 – “THE FATEFUL” MISTAKE PUBLISHED 90 YEARS AGO IN ČZN (REVIEW FOR HISTORY AND ETHNOLOGY) 1926

Summary

In 1926 France Kotnik published in this review (*Review for History and Ethnology*) a short text of the oath of citizenship for Mozirje market town inhabitants. He dated the oath for 1740, for the same year was written in the *Mozirje “Bürgerbuch”* (*Bürgerbuch von Prasberg 1740*), in which the oath was published. Since then the “Mozirje oath of citizenship” was regarded as an important example of the older written official Slovene language. The recent research has shown that the oath form was actually written around 1820 and this fact requires its linguistic, orthographic and cultural-historical reinterpretation. The text was written by the Mozirje market town syndic Franc Ksaverij Hofbauer (around 1766/67–1822). His handwriting is revealed in documents from the market town archives, which he signed from the beginning of 1797 till the end of 1821. Even though the basis of the oath of citizenship form, which was first written in German and afterwards in Slovene, was designed at the end of the 18th century, there is only a slight possibility that its author is not Hofbauer. He lived in Mozirje from his teenage years on and was a sort of Mozirje native. Hofbauer is regarded as the first Mozirje teacher; he was teaching for more than 30 years until his death. His school was exemplary and he was a model teacher, who was also active as organist and sexton. Due to him being a teacher and due to the relatively late date of the discussed oath text the correctness of the Slovene orthography is no surprise. The oath terminology is partly of German origin, i.e. adapted phrases from the everyday language and official sphere (*purger, rihter, magistrat, frejest*).

Because of the fact that the Mozirje oath of citizenship does not originate in 1740 – the linguist J. Rigelnik even allowed the possibility of the oath being older – but around eighty years later, and because its basis originates from the end of the 18th century, the text loses a great deal of importance it used to have. It is, from the cultural-historical point of view, very interesting that the inhabitants of the Upper Savinja Valley took the oath according to the Slovene translation. There is no doubt that taking oath in such a way used already much earlier, but there is no evidence of it in the archives. According to the late date of this record it is not surprising that the Slovene version of the oath form was published in the “*Bürgerbuch*” as second after the German version.

DER MOZIRJE/PRASSBERG MARKTBÜRGEREID AUS DEM JAHR 1740 – EIN „FATALER“ IRRTUM VOR 90 JAHREN IN ČZN 1926

Zusammenfassung

Auf den Seiten dieser Zeitschrift (*Časopis za zgodovino in narodopisje*/Zeitschrift für Geschichte und Ethnologie) veröffentlichte France Kotnik im Jahr 1926 einen kurzen Text des Eides für neue Marktbürger von Mozirje/Prassberg. Er datierte den Eid für 1740, da diese Jahreszahl auch das *Bürgerbuch von Prasberg 1740*, wo der Eid am Anfang des Buches vorkommen wurde, trägt. Seitdem galt der „Prassberger Marktbürgereid“ als ein wichtiges Beispiel der älteren slowenischen Amtssprache. Die neuesten Recherchen zeigten jedoch, dass das Eidformular in Wirklichkeit erst gegen 1820 entstand und diese Tatsache verlangt eine neue sprachliche, orthographische und kulturhistorische Interpretation. Der Text wurde von dem Mozirje/ Prassberg Syndikus Franc Ksaverij Hofbauer (ca. 1766/67–1822) geschrieben. Seine Schrift wird in den Dokumenten des Marktarchives, die

er vom Anfang 1797 bis Ende 1821 unterzeichnete, offenbart. Auch wenn die Vorlage des Eidformulars, das zuerst auf Deutsch und dann auf Slowenisch gedruckt ist, schon Ende des 18. Jahrhunderts entstand, besteht nur eine geringe Möglichkeit, dass Hofbauer nicht ihr Autor ist. Hofbauer lebte in Mozirje/Prassberg von seinen Teenagejahren an, er war fast ein Einheimischer. Er war der erste Lehrer in Mozirje/Prassberg – er unterrichtete mehr als 30 Jahre bis zu seinem Tod – seine Schule galt als vorbildlich und er selbst war ein vorbildlicher Lehrer, der noch als Organist und Messner tätig war. Hinsichtlich seines Lehrerberufs und des Erscheinungsdatums des Eidtextes ist die Richtigkeit der slowenischen Orthographie nicht überraschend. Die Eidterminologie ist teilweise ursprünglich Deutsch, vor allem die übernommenen Ausdrücke des Alltags und der Amtssprache (*purger, rihter, magistrat, frejest*).

Mit der Feststellung, dass Mozirje/Prassberg Marktbürgereid nicht schon im Jahr 1740 – der Linguist J. Rigler ließ auch die Möglichkeit zu, dass er noch älter ist – entstand, sondern ungefähr achtzig Jahre später und dass auch seine mögliche Grundlage nicht früher als Ende des 18. Jahrhunderts entstand, verlor dieser Text an der großen Bedeutung, die man ihm zuschrieb. Der Text ist aus der kulturhistorischen Sicht immer noch interessant, vor allem als Beweis dafür, dass die neuen Marktbürger des Mozirje/Prassberg Marktes im Oberen Sanntal ihren Eid nach der slowenischen Übersetzung ablegten. Es besteht kein Zweifel, dass solche Vorgehensweise älter ist, aber wegen des schlechten Erhaltungszustands des Archivs ist sie nicht dokumentiert. Dem späten Erscheinungsdatum gemäß ist nicht überraschend, dass die slowenische Variante des Eidformulars auf der zweiten Stelle nach der deutschen Variante vorkommen wurde.